

Οι μετακινήσεις πληθυσμών στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Η μετακίνηση γηγενών πληθυσμών ως μέτρο πρόληψης και καταστολής ή γενικότερα ως μέτρο που εξυπηρετεί την κρατική ασφάλεια εμφανίζεται από νωρίς στο ιστορικό γίνεσθαι π.χ εξαναγκασμένες μετακινήσεις Εβραίων στην Βαβυλώνα .Το Βυζαντινό κράτος κληρονόμησε αυτήν την ρυθμιστική τακτική όπως αυτή του παραδόθηκε από την Ρωμαϊκή παράδοση διακυβέρνησης η οποία με την σειρά της έχει τις ρίζες της στα Ελληνιστικά βασίλεια της Ανατολής. Πολλοί ήταν οι Βυζαντινοί Αυτοκράτορες που προέβησαν σε καταναγκαστικές μεταφορές πληθυσμών μέσα στα γεωγραφικά όρια της Αυτοκρατορίας, μία στρατηγική κίνηση που εξυπηρετούσε κάθε φορά διαφορετικούς σκοπούς τους οποίους θα εξετάσουμε στην συνέχεια.

Ο Ιουστινιανός (482-565) μετέφερε Βάνδαλους στην Μικρά Ασία και Βουλγάρους Kotrigur στην Θράκη (Procopius, *De bello Vandalico*, II 14, 17 for Vandals; *De bello Gothico*, IV 9, 6 for Kotrigurs). Επίσης υπό τις διαταγές του είχαν μεταφερθεί μικρός πληθυσμός Αρμενίων (Procopius, *De bello Gothico*, III 32, 7) και Γότθοι οι οποίοι κατέληξαν στην Βιθυνία οι οποίοι μέχρι τον 8^ο αιώνα είχαν μερικώς εξ'Ελληνιστεί (Theophanes, *Chronographia* 1:385). Ο Αυτοκράτορας Τιβέριος (574 - 582) θα μεταφέρει 10.000 Αρμένιους στην Κύπρο (Theophylactus Simocatta, *Historia*) ενώ ο διάδοχος του Μαυρίκιος (582-602) πρότεινε στον Πέρση Βασιλέα να διαιρέσουν την Αρμενία και να μετακινήσουν τους πληθυσμούς της έτσι ώστε να πάντων να αποτελούν εστία προβλημάτων με την αντιδραστική συμπεριφορά τους. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Αρμένιου χρονικογράφου Σεβέου ο Αυτοκράτορας λίγο πριν την ανατροπή του πρόλαβε να εκδώσει έδικοτο το οποίο απαιτούσε την άμεση μεταφορά στην περιοχή της Θράκης 30.000 Αρμενίων ιππέων μαζί με τις οικογένειες τους, κάτι βέβαια που ανέτρεψε ο θάνατος του (Sebeos , *Histoire d'Heraclius*, tr. from Armenian by F. Macler (Paris, 1904), pp. 30- 31. Cf. F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, I (Munich, 1924), p. 13, no. 108). Ο Κώνστας Β' (641 to 668) μετά την εκστρατεία του την χρονιά 657-658 στην Σκλαβινία μετέφερε το έτος 665 περίπου 5.000 Σλάβους στην Μ.Ασία και τους εγκατέστησε στην Συρία . Ο Ιουστινιανός

Β' ο Ρινότμητος (669-711) το έτος 688 αφού πρώτα ολοκλήρωσε εκστρατεία στην Σκλαβινία καταστρέφοντας πολλούς οικισμούς των Σκλάβων μετέφερε διά της βίας μεγάλο αριθμό ατόμων στην Μ.Ασία και συγκεκριμένα στο θέμα Οπισίκιον της Βιθυνίας όπου και συνέστησε ένα στρατό 30.000 ατόμων αποτελούμενο από Σλάβους και τους οδήγησε εναντίον των Αράβων το 692.Λόγω των προδοτικών κινήσεων των Σλάβων υπέρ των Αράβων ο εν λόγω Αυτοκράτορας διέταξε την αδιάκριτη σφαγή των υπολοίπων. Το 688 θα μεταφέρει τους Μαδραΐτες, μία χριστιανική σέκτα αγνώστου εθνικής σύνθεσης στις ορεινές περιοχές του Αμάνους όρους Amanus ή **Nur**), του όρους του Άγιου Φωτός. Τον 10^ο αιώνα ίχνη της σέκτας συναντούμε στην Αττάλεια, στην στην Πελοπόννησο και στην Κεφαλονιά να υπηρετούν ως ναύτες. (Theophanes, *op. cit.*, 1: 363, 364; Michael Syrus, *Chronique*, tr. from Syriac by J. B. Chabot, II (Paris, 1901), p. 469; Theophanes *Continuatus* (Bonn, 1838), pp. 304, 311; Constantine Porphyrogenitus, *De Ceremoniis*, I (Bonn, 1829), p. 665;). Το 691 θα μετακινήσει Κύπριους λαϊκούς και κληρικούς στο Κυζίκιο και θα ονομάσει την πόλη Ιουστινιανούπολη αν και μετά από μικρό χρονικό διάστημα οι Κύπριοι θα επιστρέψουν στο νησί τους. Τέλος θα εγκαταστήσει Σκύθες, μάλλον τουρκογενείς στην περιοχή του Στρυμόνα ως ανάχωμα για τους σλάβους (Constantine Porphyrogenitus, *De thematibus*, ed. A. Pertusi

(Rome, 1952), pp. 88 f.). Ο μετέπειτα Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Έ ο Κοπρονυμος θα μεταφέρει χιλιάδες αιχμαλώτους στην Θράκη από την εκστρατεία στις περιοχές της Γερμανικίας (Marash), της Μελιτινης και του Erzeroum (Theophanes, op. cit., 1: 427, 429; Michael Syrus, 2: 518, 521, 523; Nicephorus, *Opuscula Historica*, ed. C. de Boor (Leipzig, 1880), pp. 65, 66;). Ο ίδιος το έτος 755 θα μεταφέρει χιλιάδες Έλληνες από τα νησιά του Αιγαίου και της Ελλάδας και θα τους εγκαταστήσει στην Κωνσταντινούπολη η οποία είχε ερημώσει από κόσμο λόγω της πανούκλας του 746 (Theophanes, op. cit., 1: 429.). Ο ίδιος θα διατάξει την μεταφορά 208.000 Σλάβων από την βαλκανική χερσόνησο στον Αρφανά ποταμό που εκρέει στην μαύρη θάλασσα δυτικά του Σαγκάριου (Nicephorus, op. cit., 68 f. Cf. Charanis, "The Slavic Element in Byzantine Asia Minor...", pp. 76 ff.). Κατά την διάρκεια της βασιλείας του Λέων IV του Χαζάρου την περίοδο 755-780 περίπου 150.000 Σύριοι και Αρμένιοι Ιακωβίτες θα μεταφερθούν στην Θράκη μετά τις πετυχημένες εκστρατείες των Βυζαντινών στην Κιλικία και στην Βόρειο Συρία (Theophanes, op. cit., 1: 451-52; Chevond, op. cit., p. 150; Michael Syrus, op. cit., 3: 2.). Το 792 περίπου χίλιοι στρατιώτες από το Αρμενικό θέμα θα μεταφερθούν για εκτόνωση κρίσης στην Σικελία. Ο Νικηφόρος Α΄ (802 to 811) με σκοπό να σταματήσει την δράση των Σλάβων στα Βαλκάνια προσπάθησε να την αποίκισε με χριστιανικούς πληθυσμούς από όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας. Το σχέδιο του αυτό συνάντησε την επίμονη αντίσταση των ντόπιων πληθυσμών που αντιστάθηκαν με πείσμα στην ενέργεια ξεριζωμού τους από τα πατρώα εδάφη φτάνοντας σε πράξεις απελπισίας π.χ αυτοκτονίες κλπ. Τελικά η διαταγή του εκτελέστηκε για έξι μήνες μονάχα και συγκεκριμένα από το Σεπτέμβριο μέχρι το Πάσχα του 810. Σημαντική ήταν η μεταφορά Ελλήνων Ορθοδόξων από την Καλαβρία με στόχο την πύκνωση του Ελληνικού πληθυσμού στην Δυτική Πελοπόννησο που το Σλαβικό στοιχείο ήταν έντονο μετά την εισβολή τους επί βασιλείας Μαυρίκιου. Για τον λόγο αυτό ξαναέχτισε την πόλη της Πάτρας και της Λακεδαίμονας (Nicephorus I, *The Savior of Greece from the Slavs (810 A.D.)*", *Byzantina Metabyzantina*, I (1946), pp. 75-92.). Ο Μιχαήλ Α΄ (811 – 813) θα ορίσει την μετακίνηση των Αθίγγανων, μίας ασκητικής σέκτας περιπλανώμενων πενήτων επηρεασμένη έντονα από τον Εβραϊσμό, την αστρολογία, την δαιμονολογία και άλλων προκαταλήψεων. Θα αναγκαστούν να αφήσουν τις περιοχές της Φρυγίας και Λυκαονίας για να επαναπατριστούν στις ευρωπαϊκές κτήσεις της Αυτοκρατορίας. Λίγα χρόνια μετά τους συναντάμε στην Αίγινα. Με το πέρασμα των χρόνων εξαφανίστηκαν αλλά άφησαν το όνομα τους ως κληρονομιά στις ομάδες των Γύφτων που υπήρχαν στο Βυζάντιο από το 650 (Charanis, "Ethnic Changes in Seventh-Century Byzantium", p. 27.). Την ίδια περίοδο διώχθηκαν και οι Παυλικιανοί οι οποίοι αφού εκδιώχθηκαν από την Φρυγία κατέφυγαν στα ανατολικά σύνορα και οχυρώθηκαν σε κάστρα π.χ Τρεφρική συμμαχώντας με Άραβες εναντίον του Βυζαντίου. Ο Βασίλειος Α΄ (867-886) ιδρυτής της Μακεδονικής δυναστείας αν και Αρμενικής καταγωγής καταδίωξε τους Παυλικανούς, κατέστρεψε το οχυρό τους και τον αρχηγό τους και στην συνέχεια διασκόρπισε τους πιστούς σε διάφορα μέρη της Αυτοκρατορίας, Θράκη, Νότια Ιταλία κλπ. Ο Ιωάννης Τσιμισκής (969 - 976) φοβούμενος την συμπάθεια των Παυλικανών αρμενικής καταγωγής με τους Μουσουλμάνους στα Ανατολικά σύνορα ανάγκασε πολλούς από αυτούς να μεταναστεύσουν στην Θράκη και να εγκατασταθούν πυκνά γύρω από την πόλη της Φιλιππούπολης (Cedrenus, *Historiarum compendium* (Bonn, 1839), 2: 382; Anna Commena, *Alexiad*, 2 (Bonn, 1878), pp. 298 f.). Ο Βασίλειος Β΄ (976 -1025) το έτος 988 μετέφερε ξανά Αρμένιους στην Μακεδονία χωρίς αυτοί να είναι απαραίτητα Παυλικιανοί.

Σημαντική ήταν η επιβάλλουσα διασπορά του Αρμενικού πληθυσμού που ξεκίνησε σε μεγάλη κλίμακα από τις αρχές του 10^{ου} αιώνα, ένας πληθυσμός που

χρησιμοποιήθηκε ως αντίδοτο σε κάθε λογής προβλημάτων της αυτοκρατορίας. Την περίοδο 950-1000 χρησιμοποιήθηκαν για να αποικήσουν τις περιοχές της Συρίας που μόλις είχαν ανακτηθεί από τους Βυζαντινούς από τους Αραβες και είχαν μείνει έρημες από ανθρώπινο δυναμικό. Πόλεις όπως η Μελιτίνη (ανακτήθηκε το 934), η Ταρσός (ανακτήθηκε το 965) και η Αντιόχεια (ανακτήθηκε το 969) που είχαν μείνει άδειες από ανθρώπους προσφέρθηκαν να κατοικηθούν από Αρμένικο πληθυσμό. Ο Νικηφόρος Φωκάς (912–969) επιστράτευσε Αρμένιους και Σύριους Ιακωβίτες να εγκατασταθούν μόνιμα στην ερειπωμένη Μελιτίνη. Γενικά ο στόχος της Αυτοκρατορίας ήταν να απομακρύνουν ντόπιο πληθυσμό από την Αρμενία έτσι ώστε να εξαλειφθούν μελλοντικοί πυρήνες αντίστασης και επαναστάσεων συνδεδεμένων με την τοπική παραδοσιακή αριστοκρατία και συμφέροντα. Πολύ χαρακτηριστικά ο Ματθαίος της Έδεσσας γράφει πως οι Έλληνες διασκόρπισαν τα πιο γενναία παιδιά της Αρμενίας και συνεχώς φρόντιζαν να απομακρύνουν από την Ανατολή τους πιο γενναίους από τους Αρμένιους στρατηγούς (Matthew of Edessa, *Chronique*, tr. from Armenian by E. Dulaurier (Paris, 1858), pp. 113, 114.). Αν και είναι δύσκολο να βρεθεί ο ακριβής αριθμός των Αρμενίων που επαναπατρίστηκαν σε περιοχές της Καππαδοκίας, Κιλικίας και Συρίας σίγουρα ανέρχεται σε πολλές δεκάδες χιλιάδες ψυχές.

Το ίδιο συνέβη και με άλλα έθνη αν και όχι σε τέτοιο υπερθετικό βαθμό όσο με τους Αρμένιους. Το 834 μερικές χιλιάδες Πέρσες (7.000-30.000 ανάλογα τις πηγές) με αρχηγούς τους Babek και Nars εγκατέλειψαν την Περσία για το Βυζάντιο απαρνούμενοι το Ισλάμ. Παρόλο την εισχώρηση τους στον Χριστιανισμό και την βάπτισή του Nars σε Θεόφοβο το έτος 838 ο Αυτοκράτορας Θεόφιλος (829-842) θα τους διέσπυρει σε όλη την αυτοκρατορία λόγω μίας επανάστασης που πρωτοστάτησαν. Το 941 ολόκληρη η Αραβική φυλή του Banu H'abid, 12.000 ιππείς συνοδευόμενοι από τις οικογένειες τους και τους σκλάβους τους διαχωρίστηκε από τους Hamdanides και ακολούθησε μεταναστευτική πορεία από την Μεσοποταμία στην Βυζαντινή επικράτεια. Μεταστράφηκαν στον Χριστιανισμό και σε αντάλλαγμα τους δόθηκαν γαίες, ρούχα, ζώα κλπ. Στις αρχές του 10^{ου} αιώνα μια ομάδα Τούρκων εγκαταστάθηκε στον ποταμό Vardar κοντά στην Θεσσαλονίκη ενώ άλλη ομάδα Τούρκων εγκαταστάθηκε στο Οχρίδα στην περιοχή της Ροδόπης (Anna Comnena, *op. cit.*, 1: 199) αν και ο αριθμός τους είναι αδύνατον να υπολογιστεί. Μια ακόμη αποικία Τούρκων υπήρχε ήδη το 1025 στην Θράκη (Life of Athanasius of Mount Athos, ed. by I. Pomialovskii (St. Petersburg, 1895). Τον 13^ο αιώνα οι Αυτοκράτορας της Νίκαιας εγκατέστησαν Κουμάνους τόσο στην Μ.Ασία όσο και στις Ευρωπαϊκές κτήσεις ενώ ο ιδρυτής της Δυναστείας των Παλαιολόγων Μιχαήλ **VIII** Παλαιολόγος (1259–1282) θα μετακινήσει Τσάκωνες από την Πελοπόννησο με σκοπό να ενισχύσει τον μικρό πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης (τότε μόλις 35.000) που είχε αποδεκατιστεί από την σταυροφορία των Φράγκων το 1261 (Pachymeres, *Historia*, I .Bonn, 1835. p. 188.) Επίσης θα εγκαταστήσει Τούρκους ακόλουθους του Σελτζούκου Sultan Izzedin Kaikaus II στην Dobrogea, στις σημερινές Γκαγκούσες κοντά στην Βάρνα. Απόγονοι των Τούρκων αυτών υπήρχαν στην Βέροια μέχρι και τον 14 αιώνα ενώ μέρος των απογόνων τους εγκαταστάθηκαν στο Μορέα και αναμείχθηκαν με βυζαντινές οικογένειες. Ο ίδιος ο Αυτοκράτορας είχε στην υπηρεσία του 5.000 Σελτζούκους μισθοφόρους.

Η προγραμματισμένη ανακατανομή των πληθυσμιακών ομάδων εξυπηρετούσε κάθε φορά διάφορους σκοπούς ωφέλιμους για την αυτοκρατορία. Ένας από τους κυριότερους λόγους ήταν ο στρατιωτικός παράγοντας. Οι ανακατατάξεις των πληθυσμών που έλαβαν μέρος από τους Τιβέριο, Μαυρίκιο, Ιουστινιανό, Βασίλειο

Β' κα. είχαν ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση ανθρώπινου δυναμικού ως δύναμη κρούσης για την αντιμετώπιση των πολυποίκιλων κινδύνων στα σύνορα του Βυζαντινού κράτους. Χωρίς αυτές τις κινητοποιήσεις διάφορων φυλετικών ομάδων που έλαβαν χώρα τον έβδομο και όγδοο αιώνα πχ. Τούρκων, Αρμενίων η Αυτοκρατορία πιθανόν να μην είχε μπορέσει να επιβιώσει την κρίσιμη αυτή περίοδο που ταυτίζεται με την άνοδο του Ισλάμ στο παγκόσμιο προσκήνιο. Τα οικονομικά οφέλη ήταν εξίσου σημαντικά. Η μετεγκατάσταση ενεργητικού πληθυσμού σε έρημες και απογυμνωμένες από έμψυχο δυναμικό περιοχών τόνωσε την οικονομική ζωή και ξανάδωσε πνοή στην ντόπια αποδεκατισμένη κοινωνία. Οι Κύπριοι μεταφέρθηκαν στο Κυζικό από τον Ιουστινιανό Β' για να αποικήσουν τις κατεστραμμένες περιοχές που άφησαν πίσω τους οι Άραβες, οι Αρμένιοι που εγκαταστάθηκαν στην Μακεδονία από τον Βασίλειο Β' πρόσφεραν την εργατική τους δύναμη ενώ οι 10.000 περίπου Αρμένιοι που μετανάστευσαν στην Κύπρο το 578 ξανακαλλιέργησαν την ερημωμένη γη (Evagrius Scholasticus, op. cit., p. 215.). Η πρόληψη ή καταστολή σχηματισμού πυρήνων αντίστασης εναντίον της κεντρικής διοίκησης της Κωνσταντινούπολης ήταν ακόμη ένας σημαντικός λόγος που έκανε τους αυτοκράτορες του 11^{ου} αιώνα να προσπαθούν με ζήλο να διασπείρουν την ντόπια Αρμενική αριστοκρατία από την προγονική τους γη και να κάμψουν την αντίσταση της. Για τον ίδιο λόγο χιλιάδες Σλάβοι τον 7^ο και 8^ο θα οδηγηθούν από την Βαλκανική Χερσόνησο (Σκαλβινία) προς την Μ.Ασία σε περιβάλλοντα λιγότερο ασφαλή για αυτούς όπου μπορούσαν να ελεγχθούν πιο εύκολα. Τέλος δεν θα πρέπει να ξεχνούμε την έγνοια της πολιτισμικής αφομοίωσης διαφόρων εθνικών και θρησκευτικών ομάδων επικίνδυνων για την Αυτοκρατορία πχ. των Παυλικανών, των Σλάβων, μονοφυσιτών Αρμενίων των Αθίγγανων κα. Η μεταφορά χιλιάδων Ορθοδόξων Ελλήνων από την Καλαβρία στην Πελοπόννησο από τον Νικηφόρο Α', βοήθησε στην σταδιακή απορρόφηση των Σλάβων που είχαν εγκατασταθεί εκεί ενώ η διασπορά των Παυλικιανών και Αθίγγανων από τα ορεινά μέρη της Μ.Ασίας τους αποδυνάμωσε. Από την άλλη οι μετακινήσεις αυτές είχαν απρόβλεπτες ή αναμενόμενες συνέπειες. Η αποδυνάμωση της ντόπιας Αρμενικής αριστοκρατίας τον 11^ο αιώνα στην κυριολεξία άφησε ένα τεράστιο κενό στην προστασία των ανατολικών συνόρων κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την ανεμπόδιστη διέλευση των Σελτζούκων Τούρκων. Κανείς δεν μπορεί να υπερασπιστεί έναν τόπο με μεγαλύτερο ζήλο από ότι ο ντόπιος πληθυσμός. Επίσης η διαδικασία αφομοίωσης θρησκευτικών δεκτών δεν εξελίχθηκε όπως αναμενόταν π.χ οι Παυλικανοί της Θράκης αντί να μεταστραφούν στον επίσημο Χριστιανισμό άρχισαν να προσηλυτίζουν χιλιάδες νέα μέλη έτσι ώστε η Φιλιππούπολη να γίνει αποκλειστικά το οχυρό τους (Anna Comnena, 2: 299) και να υπονομεύει συνεχώς την ασφάλεια της Αυτοκρατορίας. Οι Παυλικανοί θα υποδεχθούν τον Φρειδερίχο Μπαρμπάρσα ως απελευθερωτή κατά την διάρκεια της τρίτης Σταυροφορίας προσφέροντας του υπηρεσίες (Nicetas Choniates, op. cit., pp. 527, 534.), το 1086 θα προσκαλέσουν Κουμάνους και και Πετσενάκιδες να εισβάλλουν στην Θράκη ενώ το 1205 η Φιλιππούπολη θα παραδοθεί με προδοσία στον Βούλγαρο Ιωάννη Ασλάν. Τέλος εντάσεις αναπτύχθηκαν μεταξύ των νεοφερμένων και των ντόπιων κατοίκων στις υπό αποίκηση περιοχές όπως συνέβη στις περιοχές με τους Αρμένιους στις επαρχίες της Καπαδοκίας και Κιλικίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει λόγος και για έντονες έριδες θρησκευτικού τύπου που έφταναν στα άκρα τις σχέσεις των Αρμενίων με το αποκρυσταλλοποιημένο Αυτοκρατορικό Εκκλησιαστικό δόγμα. Η μάχη του Ματζικέρτ αποτελεί ένα καλό παράδειγμα, τα Αρμενικά στρατεύματα εγκατέλειψαν το πεδίο μάχης ενώ ο Αυτοκράτορας έπρεπε να λάβει μέτρα προστασίας του στρατού του από τον ντόπιο Αρμενικό πληθυσμό. Η διασπορά των Αρμενίων από την κεντρική Αυτοκρατορική διοίκηση με σκοπό να αποδυναμώσουν

την στρατιωτική δύναμη τους και να τους αναγκάσουν να ακολουθήσουν το Ορθόδοξο δόγμα έφερε αμοιβαία μίσση μεταξύ Ελλήνων και Αρμενίων γεγονός που διευκόλυνε την εισβολή των Σελτζούκων Τούρκων και το χάσιμο των Βυζαντινών κτήσεων της Μ.Ασίας.

